

ORMANCILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Kübra ÖNDER¹ Emine ÖNDER²

¹SDÜ, İ.İ.B.F, Doktora Öğr., Isparta, E-posta: kubra_onder@mynet.com

²Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Doktora Öğr., E-posta: eonder@sdu.edu.tr

Özet

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik alanda varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan temel niteliklerden biri gelişmiş ülkelerdeki gibi güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin güçlü bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için sürdürülebilir ekonomik büyümeye ihtiyaçları vardır. Bunun için ekonomik büyümenin dinamiklerine sahip olmak ve bunları doğru kullanarak geliştirmek gerekir. Uzun dönemli ekonomik performans göstergesi olan büyümeyi etkileyen dinamiklerden biri de çok önemli bir sektör olan ormancılık sektörüdür.

Dünya yaşamı için vazgeçilmez olan ormanların ülke ekonomisine para ile ölçülebilen ve para ile ölçülemeyen birçok faydaları vardır. Bu faydalardan birkaçı, orman içinde ve dışında yaşayan insanlara çeşitli iş alanları sağlaması, böylece köyden kente göçü azaltması ve ürettiği mal ve hizmet ile kendisi dışındaki çoğu sektöre girdi vermesidir. Yani birçok sektöre alt yapı oluşturmada ve sektörlerin daha etkin ve verimli faaliyet göstermelerini sağlamaktır. Böylece makro hedeflere ulaşmada ve sosyo-ekonomik yapıyı geliştirmede katalizörlük görevi üstlenmektedir.

Ulusal kalkınma planlarına göre, Tarım Sektörü içinde bir alt sektör olan ormancılık sektörü, ülke kalkınmasında “itici ve teşvik edici” stratejik bir rol oynamaktadır.

Son dönemlerde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler için de orman ürünleri ihracatı ile sürdürülebilir büyüme arasındaki karşılıklı ilişki, ülke ekonomilerinin genel durumunun ve orta/uzun dönem performansının değerlendirilmesinde ana odak noktası olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, imalat sanayi içerisinde önemli bir konuma sahip olan orman ürünleri sanayi ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve bu sektörün büyümeye olası katkısını ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada, 1996–2007 dönemine ait orman ürünleri ihracatı ile büyümeye ait üçer aylık veriler Engle-Granger nedensellik testi ve Johansen eşbütünleşme yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu çalışmadan iki temel sonuç çıkmaktadır. İlki, eşbütünleşme test sonuçları değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin olmadığını göstermektedir. İkincisi, Granger nedensellik testleri, Türkiye ekonomisi için orman ürünleri ihracatı ile GSYİH arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, ormancılık sektörü, Granger Nedensellik Testi, eşbütünleşme testi

The Effect of Forestry Sector on Economic Growth: Turkey Sample

Abstract

One of the basic qualities needed for developing countries to survive in economic area is to have a strong economic structure as in developed countries. Developing countries need sustainable economic growth to reach a strong economic structure. Therefore, it is required to acquire dynamics of economic growth and to develop them utilizing accurately.

There are various financially quantifiable or unquantifiable utilities of forests to domestic economy those are essential for life on earth. Some of these utilities are that forests provide various employment opportunities for people living inside the forest and outside the forest, therefore migration from country to city decrease and yields input to many other sectors by its goods and services produced. That is, It establishes infrastructure for many sectors and provides these sectors to operate more efficiently and

productively. Thus, it undertakes the role as a catalyst in developing socio-economic structure and in reaching macro economical goals.

Forestry sector ,a sub-sector in agriculture sector, plays an “encouraging and motivating” strategically role in national development according to national development plans.

In recent periods, the relation between forestry products exports and sustainable growth for the developing countries has been taken into consideration as the main focus point in the evaluation of general outlook and mid/long run performance of national economies as in developed countries. In this context, the aim of this study is to test whether there is a long-term relationship between forestry industry that has a very crucial position in production sector and for economic growth and to reveal the possible contribution of the sector to growth. In this paper, quarter time series data reporting forestry products exports of 1996-2007 periods are examined using Engle-Granger causality test and Johansen co-integration approach. Two principle results emerge from this study. First, the result of a co-integration test indicates that there is no long-run equilibrium relation between two series. Second, Granger causality test show no casual relationship between forestry product export and GDP for Turkish economy.

Keywords: Economic growth, forestry sector, Granger Causality Test, co-integration test

1.Giriş

Dış ticaretin büyüme üzerine etkisi, yıllardır tartışılan bir konu olmuştur. Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan ilk iktisatçı Adam Smith'tir. A.Smith'i, David Ricardo, James Mill ve John Stuart Mill takip etmiştir (Şen, 2007:78).

Gelişmekte olan ülkelerde, bütün ülkelerde olduğu gibi ekonomik büyümenin araçları ve kaynakları geniş bir araştırma ve tartışma konusu olmuştur. O döneme damgasını vuran iktisatçılar, ihracat öncülüğünde büyüme politikasını önermişlerdir. Böylece, ülkeler birer ikişer ihracata dönük büyüme (Export-Led Growth, ELG) stratejisini benimsemiştir.

İhracata dönük büyüme, klasik iktisatçı David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanmaktadır. Teoriye göre, uluslararası uzmanlaşma karşılaştırmalı üstünlüklerin temelidir. Buna göre, uzmanlaşma ve işbölümü kıt kaynakların uluslararası alanda, üretim faktörlerinin daha etkin dağılmasına yol açarak ticarete giren diğer ülkelere yarar sağlayacaktır (Kazgan, 1988:32).

İhracata yönelik sanayileşmede itici güç, büyümeyi harekete geçiren, diğer kaynaklardaki gibi, iç talepten değil dış talepten kaynaklanmaktadır. Bu tür sanayileşmenin en belirgin özelliği; üretimin dünya piyasaları içinde yapılması ve ihracatın artırılmasıdır. İhracata yönelik büyümenin amacı, sanayileşme, hızlı büyüme ve yüksek bir istihdam düzeyi sağlamaktır. Ayrıca bir başka amacı da sanayi ürünleri ihracat payının artırılmasıdır. Yani ihracat artışı ile birlikte ihracatın yapısının sanayi mallarına doğru kaydırılmasıdır (Seyidoğlu, 1998:627-628).

1960'lı yılların ortasından itibaren, giderek artan sayıda ülke ihracata dönük sanayileşme uygulamasına geçmiştir. Türkiye ise 24 Ocak 1980 İktisadi Kararlarla ihraç ürünlerine dış piyasalarda rekabet gücü kazandırmak ve ihraç ürünleri içinde sanayi mamullerinin payını artırmak amacıyla geleneksel ithal ikameci stratejisini terk ederek ihracatın özendirilmesine dayanan ihracata dayalı sanayileşme politikasına yönelmiştir. Nitekim bu dönemde hazırlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) öncekilerden farklı olarak dışa açık bir ekonomi modeli esas alınmıştır. Böylece bu tarihten itibaren gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ihracat ile büyüme arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır. Ülkemizde büyüme hızı ile ihracat artış hızı arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kabul edilmiş ve bu ilişki gün geçtikçe önem kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla beraber kapalı, ithal ikamesine dayalı, sanayileşme politikasını değiştirerek dışa açık ihracata dayalı sanayileşme politikasını

benimseyen Türkiye’de orman ürünleri ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ekonometrik yöntemlerle analiz etmektir.

2. Orman Ürünleri İhracatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Güçlü bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için, gelişmekte ve gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeye ihtiyaçları vardır. Bunun için ekonomik büyümenin dinamiklerine sahip olmak ve bunları doğru kullanarak geliştirmek gerekir. Uzun dönemli ekonomik performans göstergesi olan büyümeyi etkileyen dinamiklerden biri de vazgeçilmez olan ormancılık sektörüdür.

Dünya yaşamı için vazgeçilmez olan ormanlar, ülke ekonomisine para ile ölçülebilen ve para ile ölçülemeyen birçok katkıları vardır.

Orman varlığı açısından zengin olmayan yani 20,7 milyon hektarlık orman varlığına sahip olan Türkiye, çok çeşitli ağaç cinsleri yetiştirebilmesi nedeniyle orman ürünleri sanayisinde önemli avantajlara sahiptir (URL-7, 2006). Dolayısıyla, ormanlarımız doğal güzellikleri ve sayılamayacak kadar çok faydalarıyla bilinçli bakıldığında tükenmez bir doğal kaynaktır.

Türkiye’de, ormancılık sektörü ülke kalkınmasında “itici ve teşvik edici” stratejik bir role sahiptir. Bir başka ifadeyle ormancılık sektörünün ekonomiye katkısı, dikimden pazarlamaya kadarki ekonomik zincir içinde kendisini göstermektedir. Bunun sonucu olarak ormanların GSMH’ye katkısı Türkiye İstatistik Kurumu’nun birincil ve ikincil orman ürünlerinin ve hizmetlerinin parasal değerlerine göre yaptığı hesaplamada %0,8 düzeyindedir. Ancak, diğer sektörlerle bedelsiz veya düşük bedelle verilen girdilerden doğan sübvansiyonlarda dikkate alındığında bu oran %2’ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla, ormanların GSMH’ye katkısı, resmi rakamların bir hayli üzerinde gerçekleşmektedir.

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası olan 24 Ocak kararları ile birlikte dış ticaret hacminde ve özellikle ihracatta önemli artışlar gerçekleşmiş ve ihracatın ürün kompozisyonu da büyük oranda değişmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkiye’nin 1996 yılında 23 milyar dolar olan ihracatı 2007 yılına gelindiğinde 107 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. İhracat içindeki orman ürünleri ihracatının payı radikal bir artış göstermemiştir. Nitekim 1996 yılında orman ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı %022 iken bu oran 2007 yılına gelindiğinde %015’tir. Yıllar itibariyle görülen farklılaşma, 1980’li yılların başında uygulamaya konulan liberalleşme ve ihracatı teşvik politikaları sonucu Türkiye’nin dünya ihracatından aldığı pay, bu gelişmeye paralel olarak hızla artmıştır. Yalnız 2003 yılından itibaren orman ürünleri ihracatında düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeni, Çin’in orman ürünleri sanayisindeki göz kamaştırıcı yükselişi sonucu ortaya çıkan rekabet üstünlüğü, orman ürünlerine yönelik çıkarılan yasalar ve iklim değişimi gibi nedenler orman ürünleri piyasasının yeniden şekillenmesine sebep olmuş ve ülkemizin orman ürünleri ihracatını düşüş yönünde etkilemiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin İhracatı, Orman Ürünleri İhracatı (milyar \$) ve Büyüme Oranı

Yıllar	İhracat/GSMH	Orman Ürünleri İhracatı	Büyüme Oranı (%)
1996	23.224.465	5.153	7.1
1997	26.261.072	5.208	8.3
1998	26.973.952	6.558	3.9
1999	26.587.225	8.214	-6.1
2000	27.774.906	7.180	6.3
2001	31.334.216	8.804	-9.5
2002	36.059.089	10.398	7.9
2003	47.252.839	16.028	5.9
2004	63.167.153	15.949	9.9
2005	73.476.408	14.784	7.6
2006	85.534.676	13.909	6.0
2007	107.271.750	15.766	4.5

Kaynak: TÜİK

3. Türkiye İçin Bir VAR Modeli Denemesi

3.1. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1996–2007 yılları arasındaki orman ürünleri ihracatında meydana gelen değişimin ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığı Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) web sitesinden temin edilen üçer aylık veriler ışığı altında test edilmiştir.

İhracat ve üretim arasındaki ilişkinin araştırıldığı modellerde, genellikle ihracat bağımsız değişken olarak alınmaktadır. Ancak Kaldor (1967) büyüme teorisine yaptığı katkıda, üretimdeki artışın büyümede pozitif etkiye sahip olduğunu ve böylece artan verimliliğin ihracatta uyarıcı bir etki yapacağını ileri sürmektedir. Bu kapsamda ihracat ve üretim arasındaki ilişki, her iki değişkenin de bağımsız değişken olarak ele alındığı Granger nedensellik testi çerçevesinde analiz edilmiştir.

Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekir. Bir serinin ortalaması ve varyansı zaman içinde sabit ve serinin kovaryansı zaman değişimli değil ise, seri durağandır (Enders, 1995). Serilerin durağan olmaması durumunda modellerde sahte regresyon olgusunun ortaya çıkması ve ayrıca varyansın sabit olmaması nedeniyle sonuçların güvenilirliği kuşkulu hale gelmektedir. Bunun için, serilerin durağanlığı test edilmeli ve durağan değilse farkları alınarak durağan hale getirildikten sonra modelin tahmin edilmesi gerekmektedir (Gujarati, 1995). Bu nedenle bu çalışmada, serilerin durağanlığı literatürde en yaygın bir şekilde kullanılan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ile araştırılmıştır.

Serilerin aynı seviyeden veya durağan bulunmaması durumunda serilerin farkları alınmadan önce eşbütünleşmenin olup olmadığının test edilmesi gerekir. Seriler durağan olmamasına karşın bunların doğrusal bir bileşeni durağan ise modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşme mevcut olup serilerin farkları alınmadan modelde doğrudan orijinal veriler kullanılabilir. Aksi durumda, seriler arasında eşbütünleşme yok ise her bir seri durağan hale gelinceye kadar farkları alınmalı, fark alınmış yeni serilere nedensellik testi uygulanmalıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığının tespit edilmesidir.

Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Engel-Granger eşbütünleşme testi ve daha sonra Johansen (1988) ile Johansen ve Jeselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen-Jeselius eşbütünleşme testi sayesinde düzeyde durağan olmayan serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini ortaya koymak mümkün olmaktadır. Bir diğer deyişle seriler arasında denge ilişkisinin varlığını analiz etmek mümkündür. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması “gerçek bir uzun dönem ilişki” anlamına gelmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin hangi yönde olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için de Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi kullanılmalıdır.

3.2. Araştırma Bulguları

Nedensellik ilişkisinin araştırıldığı makro ekonomik zaman serilerinin, genellikle veriyi ortaya çıkaran stokastik sürecin birim kökü ile karakterize edildiği bilinmektedir. Nedensellik testleri gecikme uzunluğuna ve serilerdeki birim köke duyarlıdır (Stock-Watsen,1989).

Bu çalışmada, zaman serisi verileri kullanıldığı için ilk olarak, modelde yer alan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini bulmak gerekmektedir. Bunun için modeldeki değişkenler, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılarak durağanlık düzeyleri test edilmiştir.

Gecikme uzunluğunun belirlenmesi için geliştirilen AIC, SC, HQ ve olabilirlik oran testlerinden Lutkepohl (1985) Monte Carlo simülasyonu çerçevesinde yapmış olduğu çalışmada küçük örneklerde Schwarz bilgi kriterinin diğer kriterlere göre daha sapmasız olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, modelde yer alan değişkenlerin gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriterinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2. ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	T İstatistikleri		ADF Test İstatistiği	
	Düzye	1.Fark	1%	5%
LGR	-2,7211	-6,3546	-3,5777	-2,9251
LX	-0,8748	-11,0139	-3,5885	-2,9297

ADF test sonuçlarına göre, değişkenler düzey seviyesinde durağan olmamakla birlikte birinci sıra fark durağan bir seridir. Diğer bir ifadeyle modelde yer alan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi I(1) dir.

Değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelendikten sonra ki adım, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığının incelenmesidir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen Eşbütünleşme yöntemi ile araştırılmıştır.

Bu yöntemin kullanılabilmesi için değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olması gerekmektedir. Bu modelde, değişkenler birinci sıra fark durağandır ve değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen Eşbütünleşme yöntemi test edilmiştir.

Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Temel Hipotez	Alternatif Hipotez	İstatistik	%5 Kritik Değer	Olasılık
Trace Test				
$r = 0$	$r \geq 1$	15.42914	1549471	0.0512
$r \leq 1$	$r = 2$	2.528554	3.841466	0.1118
Maximal Eigenvalue (λ -max) Test				
$r = 0$	$r \geq 1$	12.90058	14.26460	0.0812
$r \leq 1$	$r = 2$	2.528554	3.841466	0.1118

Tablo 3'deki eşbütünleşme test sonuçları incelediğinde, maximum eigenvalue (öz) ve trace (iz) istatistikleri orman ürünleri ihracatının her bir göstergesi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığını göstermektedir.

Tablo'ya göre, öz test istatistiği, 12,90 değerine eşit olup %5 kritik değer 14.26'nın altında kalmaktadır. Böylece değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı ($r = 0$) temel hipotezi reddedilemez. Trace test istatistiği de %5 kritik değerinin altında olduğundan sonuç temel hipotezin ($r=0$) reddedilemeyeceği yönündedir. Böylece Johansen eşbütünleşme testi orman ürünleri ihracatı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin mevcut olmadığını tespit edilmesinden sonra aralarındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi için Granger nedensellik testinin uygulanması gerekmektedir. Granger nedensellik testi bir VAR modelidir. VAR modeli gecikmelere karşı çok duyarlıdır. Bunun için Granger nedensellik testinin uygulanacağı değişkenlerin ortak gecikmeli değerini içerecek şekilde VAR testi uygulanmalıdır.

Schwarz kriteri ile uygun gecikme sayısı belirlenen model, VAR modeli çerçevesinde Granger nedensellik testi uygulanmış olup test sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Test Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik (F)	P-değeri
$\Delta LGR \Rightarrow \Delta LX$	2.06230	0.15805
$\Delta LX \Rightarrow \Delta LGR$	0.31151	0.57959

Tablo 4'teki sonuçlardan görüldüğü gibi, F testi her iki değişken için de statiksel olarak anlamlı değildir. Diğer bir ifade ile, orman ürünleri ihracatındaki artış ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

Sonuç

1996-2007 dönemini kapsayan bu çalışmada orman ürünleri ihracatı ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi VAR modeli aracılığıyla test edilmiştir. Nedensellik testi öncesi serilere ADF birim kök testleri ile Johanson eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Birim kök testi sonuçları tutarlı olup, her ikisi de serilerin durağan olmadıklarını göstermiştir. Eşbütünleşme testi sonucuna göre ise, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Birim kök ve eşbütünleşme testlerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulanan VAR model çerçevesinde, değişkenlerin ilk farklarına uygulanan Granger

nedensellik testi, orman ürünleri ihracatı ve iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Model tahmin sonucu, Türkiye ekonomisi için sürpriz değildir. Türkiye ekonomisinin son dönemlerine göz attığımızda, ihracatta artış sağlamaya yönelik alınan iktisadi tedbirlerin, enflasyonla mücadele kapsamında yürütülen politikalarından dolayı beklenen hedefe ulaşamadığı gözlenmektedir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ekonominin itici gücü olarak kabul edilen ihracat kısa süre içerisinde radikal artış trendini yakalanmıştır. Ancak, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ithalattaki artış ivme kazanmış, ihracat artış hızı ithalatın gerisinde kalmıştır. Takip eden yıllarda enflasyonla mücadele kapsamında Türk lirasının aşırı değer kazanması ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Orman ürünleri ihracatı da toplam ihracat içerisinde çok küçük paya sahip olmasına rağmen bu durumdan yeteri kadar etkilenmiştir. 2000'li yıllardan itibaren dünya konjontüründeki olumsuz gelişmeleri takiben Çin'in orman ürünleri sanayisindeki göz kamaştırıcı yükselişi sonucu ortaya çıkan rekabet üstünlüğü, orman ürünlerine yönelik çıkarılan yasalar ve iklim değişimi gibi nedenler orman ürünleri piyasasının yeniden şekillenmesine sebep olmuş ve ülkemizin orman ürünleri ihracatını düşüş yönünde etkilemiştir. Sonuçta, ihracatın zaman gelişimi hakkında fikir veren makro büyüklüklerin ulaştıkları bu değerlerin, çalışmanın sonucu ile örtüşüğünü söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Ender, W., 1995.** Applied Econometric Time Series, John Wiley and Sons Inc. New York.
- Gujarati D., 1995.** Basic Econometrics. New York:McGraw-Hill.
- Johansen, S., 1988.** "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", Journal of Economics Dynamics and Control, 12, 231-254.
- Johansen, S. And K.Juselius., 1990.** "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Applications to the Demand for Money", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52.
- Kaldor, N., 1967.** Strategic Factors in Economic Development, New York State School of Industrial and Labour Relations, Cornell University, Ithaca, New York.
- Kazgan, G., 1988.** Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitapevi Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Seyitoğlu, H., 1998.** Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 12. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Şen, F., 2007.** Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 78 s.
- Stock, J.H. and Watson, M.W., 1989.** "Interpreting the Evidence on Money-Income Causality", Journal of Econometrics 40.
- TÜİK.** Türkiye İstatistik Kurumu Kayıtları, Çeşitli Yıllar.
- URL-7, 2006.** <http://www.turkishfurniture.org/Tr/index.php> Orta Anadolu Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri İhracatçıları Birliği (OAİB). 11 Ekim 2008.